

KS. KAROL LITAWA

PAPIESKI „RYT RESURREXIT” CELEBROWANY W PORANEK WIELKANOCNY

1. Z HISTORII IKONY ZWANEJ *ACHEROPÌTA*

Oznajmienie faktu Zmartwychwstania Pana Jezusa w poranek Wielkanocny jednoczy głosy radości chrześcijan i wyraża niezwykłą głębię wiary w kluczowe wydarzenie zbawcze. Uroczyste ogłoszenie tego cudu ma bogatą tradycję w liturgii Niedzieli Zmartwychwstania, i to zarówno w Kościele wschodnim, jak i zachodnim.

Już w średniowieczu w liturgii papieskiej celebrowany był jeden z najbardziej podniosłych rytów, nazywany „rytem *Resurrexit*”. Przez wieki, aż do zakończenia tzw. niewoli awiniońskiej (1309-1377), siedzibą papieży był Lateran. Tu tętniło życie Kościoła zarówno liturgiczne, jak i administracyjne; tu znajdowała się katedra Następcy Św. Piotra, Bazylika i Pałac Apostolski, a w nim jedna z najbardziej znanych i tajemniczych Kaplic dedykowana św. Wawrzyńcowi (*Oratorium Sancti Laurentii de palatio*), zwana *Sancta Sanctorum*¹, której artystyczne piękno mogą podziwiać dziś pielgrzymi udający się do Rzymu, nawiedzając Święte Schody, znajdujące się w pobliżu Bazyliki św. Jana na Lateranie, w budynku stanowiącym niegdyś część Pałacu Apostolskiego. Kiedy w VIII wieku została zbudowana Kaplica², umieszczono w niej, bezpośrednio za cyprysowym z ołtarzem pocho-

---

Ks. lic. KAROL LITAWA – doktorant Pontificio Ateneo Sant’Anselmo w Rzymie; adres do korespondencji: Piazza Remuria 2a, 00153 Roma; e-mail: kjp@o2.pl

¹ Nazwę *Sancta Sanctorum* (Święte Świętych) można odnieść do hebrajskiego *godhesh godhashim* – najświętsze z najświętszych. To miejsce zarezerwowane wyłącznie dla Boga, Jego Chwały (por. Wj 25, 10-22).

² Por. S. B l a u w. *Cultus et decor. Liturgia e architettura nella Roma tardoantica e medioevale*. T. 1-2. (Studi e testi 355-356). Città del Vaticano 1994 s. 196.

dzącym z epoki papieża Leona III (795-816), jedną z najbardziej tajemniczych ikon – zwaną *Acheropita*³.

Historia pochodzenia Ikony Chrystusa (*Acheropita*) sięga czasów głębokiego średniowiecza. Została namalowana na płótnie i przyklejona do drzewa orzechowego o wymiarach 143,5×56,8 cm. Istnieje dziś wiele teorii związanych z jej pochodzeniem. Średniowieczna legenda głosi, że malowanie *Acheropity* zapoczątkował Ewangelista Łukasz, natomiast jej ostateczny kształt i koloryt zawdzięczamy aniołom. Zwolennikami tej teorii są m.in. Jacopo da Varagine (1228-1298), autor słynnej *Legenda aurea*⁴, Gervasio z Tilbury, Gerald z Walles, autor *Speculum Ecclesiae*⁵. Warto nadmienić, że legenda przypisująca autorstwo Ikony św. Łukaszowi odnosi się również do innych „obrazów” epoki średniowiecznej, zwłaszcza na terenie Bliskiego Wschodu. Do najważniejszych zaliczamy: *Mandylion z Edessy* (Edessa to dzisiejsze Ufra w Turcji), datowany na 545 r., tzw. *Chrystus Abgara*, który według legendy został wysłany przez Jezusa królowi Edessy Abgarowi⁶, *Całun Weroniki*, czczony w Watykanie od IX wieku⁷, *Wizerunek z Memfis* z Egiptu (VI wieku)⁸.

³ Włoska nazwa *Acheropita* pochodzi od greckiego słowa ἀχειροποίητα i oznacza – podobnie jak jego odpowiednik w języku łacińskim: *non manufactus* lub *non ab homine factus* – „nie uczyniony ręką ludzką”. Słowem tym można wyrazić działanie, które transcenduje naturę, oraz to, co czyni człowiek. W Ewangelii według św. Marka (14, 58) autor natchniony konfrontuje świątynię jerozolimską zbudowaną ręką ludzką (χειροποίητον) z Ciałem Chrystusa zmartwychwstałego (ἀχειροποίητον – łac. *non manufactum*). Św. Paweł z kolei w Drugim Liście do Koryntian, również używa tego pojęcia: „Wiemy bowiem, że jeśli nawet zniszczeje (καταλυθῆ) nasz przybytek doczesnego zamieszkania, będziemy mieli mieszkanie od Boga, dom nie ręką uczyniony (ἀχειροποίητος), lecz wiecznie trwały w niebie” (2 Kor 5, 1). Następnie Apostoł w Liście do Kolosan podkreśla: „I w Nim też otrzymaliście obrzezanie, nie z ręki ludzkiej (περιτομῆ ἀχειροποίητη), lecz Chrystusowe obrzezanie (περιτομῆ τοῦ Χριστοῦ), polegające na zupełnym wyrzuceniu się z ciała grzesznego” (Kol 2, 11). Ἀχειροποίητος (*non manufactus*) został zaaplikowany do określenia ikony przedstawiającej osobę Chrystusa zmartwychwstałego wraz z pełnym jej wymiarem teologiczno-soteriologicznym.

⁴ Jacopo da Varagine. *Legenda aurea*. Ed. G.P. Maggioni. Firenze 1998 s. 204.

⁵ J.S. Brever, J.F. Dimock, J.F. Warner. *Giraldi Cambrensis opera*. (Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores). London 1861 s. 278-279. Gerald pisze: „Sciendum quoque quod imago Salvatoris quae super altare praedictae ecclesiae Sancti Laurentii est quam Lucas evangelista designavit sed virtus Domini angelico perficit officio”.

⁶ Por. P. Baddé. *La seconda Sindone. La storia del vero volto di Cristo nel primo libro dedicato ai misteri del velo di Manoppello*. Roma 2007 s. 116-131.

⁷ Por. H.W. Pfeiffer. *La Veronica romana e i suoi riflessi nell'arte*. W: *Il Volto dei Volti di Cristo, Istituto Internazionale di ricerca sul volto di Cristo*. Gorle (BG) 1997 s. 189-195.

⁸ Por. Baddé. *La seconda Sindone* s. 89-90.

Kolejna hipoteza związana z pochodzeniem Ikony odnosi się do wojny przeciw świętym obrazom podczas panowania imperatora Leona III Izauryjczyka (717-741), która zakłada, że *Acheropita* powstała w Konstantynopolu. Za tą teorią opowiada się bizantyjski kronikarz, mnich Hamartolos (Γεώργιος Ἀμαρτωλός, 842-867). W dziele *Chronicon*⁹ wspomina cesarza Leona III, który rozpoczął długi okres ikonoklazmu, oraz Germana I (ok. 634-733), patriarchę usuniętego ze stanowiska przez cesarza za przychylność wobec kultu obrazów; rzekomo ten święty patriarcha Konstantynopola wysłał Ikonę drogą morską do Rzymu.

W 1907 r. Josef Wilpert¹⁰, wybitny znawca katakumb, sarkofagów i malarstwa świątynnego pierwszych wieków chrześcijaństwa, dokonał gruntownego badania naukowego *Acheropity*, stwierdzając jej łacińskie, prawdopodobnie rzymskie pochodzenie. Ważnym dowodem na jej zachodnią proweniencję są łacińskie litery N, EL, EI, umieszczone wokół głowy Pantokratora – Chrystusa przedstawionego na Ikonie, które według J. Wilperta, tworzą skrót Imion boskich: *Emanuel*, a także *domiNi dEI*. Badania nad *Acheropitą* nie wskazują konkretnej daty jej powstania, natomiast J. Wilpert uważa, że mogła być namalowana między końcem V a początkiem VI wieku.

Po raz pierwszy jednak historyczną wzmiankę o Ikonie, przedstawiającej Chrystusa na tronie, znajdujemy w *Liber Pontificalis*, a dokładnie przy prezentacji biografii papieża Stefana II (752-757). Autor nazywa Ikonę *acheropista* i umieszcza ją w kontekście o charakterze politycznym, mianowicie zagrożenia państwu papieskiemu przez króla Longobardów Aistulfa (749-756) w 753 r. Pełen obaw lud rzymski na czele z papieżem, w duchu pokuty i prześlągania, a nade wszystko prośby, gromadzi się przed pałacem laterańskim (wówczas siedzibą papieży). Stefan II, jak opisuje autor, bierze na ramiona Ikonę z prywatnej kaplicy *Sancta Sanctorum* i wraz z mieszkańcami Wiecznego Miasta udaje się w procesji pokutnej wzdłuż słynnej *via Merulana* do Bazyliki Matki Bożej Większej, prosząc o Boże miłosierdzie i wstawiennictwo Matki Najświętszej:

In una vero XI dierum cum multa humilitate solite procedens in letania cum sacratissima imagine domini Dei et salvatoris nostri Iesu Cristi quae acheropista nuncupatur, simulque et cum ea alia diversa sacra mysteria eiciens, proprio umero ipsam sanctam imaginem cum reliquis sacerdotibus hisdem sanctissimus papa

⁹ G. Hamartolos. *Cronicon*. Ed. J.P. Migne (PG 90). Paris 1868 s. 922.

¹⁰ J. Wilpert. *L'Acheropita, ossia l'immagine del Salvatore, nella cappella del Sancta Sanctorum*. „L'Arte” 1907 nr 10 s. 161-177; 247-262.

gestans, nudisque pedibus tam ipse quamque universa plebs incedentes, in ecclesia sanctae Dei genetricis quae ad Praesepem nuncupatur, posita in omnium capitibus populorum cinere, cum maximo ululatu pergentes, misericordissimum dominum Deum nostrum deprecati sunt; alligans connectensque adorande cruci domini Dei nostri pactum scilicet illum quem nefandus rex Longobardorum diruperat¹¹.

Fakty historyczne wskazują, że ta szczególna modlitwa nie była daremna. Z pomocą króla Franków Longobardowie zostali pokonani¹².

2. ŚREDNIOWIECZNY „RYT *RESURREXIT*” (XII/XIII WIEK)

Przez wieki *Acheropita* była świadkiem papieskich celebracji w prywatnej kaplicy na Lateranie. Należy pamiętać, że tzw. klerykalizacja liturgii w średniowieczu znajdowała swe odzwierciedlenie w pałacu papieskim. Następca św. Piotra, otoczony przedstawicielami „kurii rzymskiej”, był oczywiście głównym celebrazem sprawującym liturgię. Kaplica *Sancta Sanctorum* była miejscem szczególnym dla celebracji Wielkiego Tygodnia oraz Triduum Paschalnego, ponieważ to właśnie w niej papież sprawował ryty właściwe swej liturgii¹³, poczawszy od *Dominica in Palmis* (poświęcenie palm), przez Wielki Czwartek (ryt *mandatum*), Wielki Piątek (rozpoczęcie procesji z relikwiami Krzyża św., do bazyliki *Santa Croce in Gerusalemme*), do Niedzieli Zmartwychwstania – z „rytem *Resurrexit*”.

Ryt ten, celebrowany w poranek Wielkanocny, wiąże się ze wspomnianą Ikoną Chrystusa, zwaną *Acheropita*. Pierwsze źródła o charakterze liturgicznym, opisujące przebieg tej celebracji, sięgają XII i XIII wieku, a miejscem ich narodzin są *scriptoria* kanoników rzymskich. Do najważniejszych dzieł z tego okresu możemy zaliczyć: *Liber Politicus*¹⁴ autorstwa Benedykta, kanonika bazyliki św. Piotra; *Gesta pauperis scholaris*¹⁵, napisane przez kardynała-prezbitera bazyliki Santa Croce in Gerusalemme – Albino († 1196);

¹¹ L. Duchesne. *Le Liber Pontificalis. Texte, introduction et commentaire*. T. 1. Paris 1955 s. 443.

¹² Por. A. Bernardinetti, D. Corsetti, P. Maggi, M. Leoncini. *Il Sancta Sanctorum. La Cappella privata dei Pontefici nell'Alto Medioevo*. Viterbo 2000 s. 4.

¹³ P. Fabre, L. Duchesne. *Le Liber Censuum de l'Église romaine*. T. 2. Paris 1905-1910 s. 150-152; 295-297; M. Andrieu. *Les "Ordines Romani" du haut Moyen-Age*. T. 3. (*Spicilegium Sacrum Lovaniense* 11, 23, 24, 28, 29). Louvain 1961 s. 271-272.

¹⁴ Benedetto Canonico. *Benedicti beati Petri canonici Liber Politicus*. W: P. Fabre, L. Duchesne. *Le Liber Censuum de l'Église romaine*. T. 1. Paris 1905-1910 s. 152.

¹⁵ P. Fabre, L. Duchesne. *Le Liber Censuum de l'Église romaine*. T. 1. Paris 1905-1910 s. 131.

*Liber Censuum*¹⁶, napisana przez Cencio, zwanego Camerario, przyszłego papieża Honoriusza III (1216-1227); *Ordo officiorum*¹⁷ z 1145 r., której autorem jest Bernard, przeor bazyliki św. Jana na Lateranie.

Celebracja „rytu *Resurrexit*”, zwanego również – według *Liber Politicus*, „podręcznika administracyjnego” papieskiej kurii, napisanego przez Benedykta w 1143-1144 – „Oznajmieniem Zmartwychwstania”, przebiega w następującym porządku:

In die sanctae Resurrectionis [...] Ad Missam una tantum oratio dicitur. Isto die statio est ad sanctam Mariam majorem. Mane surgit domnus pontifex; vadit et intrat in basilica sancti Laurentii. Posita ibi capella, et subsellio, prius orat; postea induitur a diaconis et subdiaconis et regionariis usque ad dalmaticam. Surgit et ingreditur ad Salvatorem, aperit imaginem, et osculatur pedes Salvatoris, dicens alta voce cantando tribus vicibus, *Surrexit Dominus sepulcro, qui pro nobis pependit in ligno, alleluia*. Alii respondent, et redit ad subsellium. Prius dat pacem archidiacono et archidiaconus revertitur ad locum suum; deinde secundo diacono, qui revertitur et dat pacem archidiacono et redit in filum; sic ceteri diaconi faciunt. Deinde primicerius cum cantoribus accipiunt pacem; similiter redeunt in filo. Deinde prior basilicarius cum subd(iaconis) accipiunt pacem; similiter revertuntur in filo. Postea subdiaconi regionarii accipiunt pacem et revertuntur in filo. Deinde acoliti et alii palatini ordines. Finita pace tunc domnus pontifex induit se planeta alba et ab isto die usque in octavas Paschae similiter; et induit pallium et mitram. Cum his omnibus ordinibus descendit de palatio, preparatis equis cum albis mappulis super sellas. Coronatur et equitat cum processione ad sanctam Mariam majorem¹⁸.

W poranek Zmartwychwstania (*in die sanctae Resurrectionis*) papież udaje się do kaplicy św. Wawrzyńca *Sancta Sanctorum*, gdzie oczekują już zgromadzeni diakoni, subdiakoni i diakoni regionalni¹⁹, ubrani w dalmatyki. *Pontifex* staje naprzeciw *Acheropity*, otwiera drzwiczki, które na wzór tryptyku, tworzą ozdobną część Ikony i całuje stopy Chrystusa-Pantokratora. Następnie oznajmia zgromadzonym zmartwychwstanie Jezusa, wypowiadając trzykrotnie: „*Surrexit Dominus sepulcro, qui pro nobis pependit in ligno, alleluia*”. Słowa te wszyscy zebrani powtarzają. Po aklamacji siada na

¹⁶ Cencio Camerario. *Liber Censuum*. W: Fabre, Duchesne. *Le Liber Censuum de l'Église romaine*. T. 1 s. 297.

¹⁷ L. Fischer. *Bernhardi cardinalis et Lateranensis ecclesiae prioris Ordo officiorum ecclesiae Lateranensis*. (Historische Forschungen und Quellen 2-3). München 1916 s. 91-102.

¹⁸ Fabre, Duchesne. *Le Liber Censuum de l'Église romaine*. T. 1 s. 152.

¹⁹ *Diaconi regionarii* – tak w starożytności nazywano diakonów rezydujących w poszczególnych regionach Rzymu.

tronie i rozpoczyna gest przekazania znaku pokoju według określonego porządku: archidiaconowi, diakonom, mistrzowi chóru i kantorom, przeorowi, akolitom i pozostałym członkom kurii. Następnie Papież ubrany w biały ornat, paliusz i mitrę udaje się procesyjnie do bazyliki Matki Bożej Większej (*statio*), gdzie celebruje Eucharystię w dzień Paschy.

Niespełna pięćdziesiąt lat później w *Liber Censuum*, autorstwa wspomnianego wyżej Cencio Camerario, znajdujemy bardziej rozbudowany i bogatszy w treść i znaki „ryt *Resurrexit*”:

In die Pasce, mane post primam, indutus albo pluviali Romanus pontifex, cum diaconis cardinalibus indutis, cum subdiaconis ceterisque minoribus ordinibus, dalmaticis, et mitris, et tunicis indutis, et capellanis suis, vadit ad basilicam sancti Laurentii. Presbyteri cardinales induunt se planetis, episcopi pluvialia in loco qui dicitur basilica sancti Gregorii, ubi post Orationem induitur usque ad dalmaticam; et exurgens ingreditur [ad] adorandum Salvatorem. Aperit ymaginem, osculatur pedes Salvatoris, dicens alta voce tribus vicibus: *Surrexit Dominus de sepulcro*, et omnes ei respondent: *Qui pro nobis pependit in ligno. Alleluia*.

Tunc acoliti ponunt crucem cappellæ super altare, et domnus papa adorat eam post osculationem Salvatoris, cum omnibus aliis. Deinde redit ad sedem, et dat pacem archidiacono redeunti ab osculo pedum ejus ymaginis, dicens: *Surrexit Dominus vere*, et ille respondet: *Et apparuit Simoni*.

Secundus quoque diaconus, osculatis pedibus Salvatoris, accedit ad pacem summi pontificis et archidiaconi, et ponit se in filo; ceteri vero diaconi cardinales similiter faciunt. Deinde primicerius cum cantoribus eo modo ad pacem vadit, et in filo se dirigit. Prior quoque basilice cum [sub]diaconis similiter; postmodum subdiaconi regionarii cum acolitis et capellanis, et aliis palatinis ordinibus, eodem modo pacem faciunt. Interim scola canit *Crucifixum in carne*, et *Ego sum alpha et ω*.

Completa pace, pontifex induit planetam albam, palleum, et mitram sollempnem; descendensque de palatio usque ad exitum porticelli, ubi albus palafredus cum nacco scarlatti superposito et argenteo freno sollempniter preparatus est a magistro marescalco, et ab adextratoribus, imponitur ei regnum ab archidiacono, et ita coronatus palafredum ascendit et equitando incedit, precedentibus in ordine suo bandulariis, archiepiscopis, episcopis, cardinalibus presbyteris, abbatibus, subdiaconis, diaconis cardinalibus, et subsequentibus præfecto aliisque nobilibus Romanorum, usque sanctam Mariam majorem, sicut etiam superius in festo sancti Stephani enarratur [...].

Hiis vero expletis, surgit pontifex, et resumpta planeta, palleo et mitra, processionaliter vadit ad altare, et incipit Missam de more²⁰.

²⁰ Fabre, Duchesne. *Le Liber Censuum de l'Église romaine*. T. 1 s. 297.

Ryt w opisie Cencio Camerario zasadniczo celebrowany jest w sposób podobny do wyżej przedstawionego przez kanonika Benedykta, niemniej kardynał zwraca uwagę na szczegóły, jak np. dokładny opis stroju papieża i jego *corte*. Nowością jest także dialog prowadzony między celebransem – Biskupem Rzymu – i archidiakonem oraz adoracja krzyża.

Przebieg celebracji wygląda następująco: po otwarciu ozdobnych drzwi-czek, zakrywających Ikonę, papież całuje stopy Chrystusa i wypowiada trzy razy: „*Surrexit Dominus de sepulcro*”, na co zgromadzeni odpowiadają: „*Qui pro nobis pependit in ligno. Alleluia*”. Następnie rozpoczyna się adoracja krzyża²¹, który na ołtarzu stawiają akolici. Kolejnym elementem rytu jest znak pokoju, przekazywany według hierarchicznego porządku, podobnie jak w opisie z *Liber Politicus*. Cencio Camerario notuje charakterystyczny element celebracji – otóż gdy archidiakon, po otrzymaniu znaku pokoju od papieża, zbliża się do *Acheropity* i całuje stopy Chrystusa, wówczas *Pontifex* rozpoczyna dialog: „*Surrexit Dominus vere*”, na co archidiakon odpowiada: „*Et apparuit Simoni*”. Podobnie czynią pozostali diakoni. Ponadto w *Liber Censuum* są wskazane antyfony, które chór wykonywał w czasie przekazywania znaku pokoju: *Crucifixum in carne* i *Ego sum alpha et omega*. Antyfony *Crucifixum in carne* odpowiadała prawdopodobnie tej, którą śpiewano podczas Nieszporów w Niedzielę Wielkanocną, co też potwierdza *Antyfonarz monastyczny Benevento*²² z końca XII wieku. Natomiast antyfonę *Ego sum alpha et omega*, pochodzącą prawdopodobnie z XI wieku, znajdujemy w *Antyfonarzu z Monzy*²³, również w *Officium Nieszporów Niedzieli Wielkanocnej*.

Zamieszczone dalej zestawienie, zawierające przebieg celebracji „rytu *Resurrexit*” w *Liber Politicus* i *Liber Censuum*, pozwala dostrzec różnice, a zwłaszcza zwrócić uwagę na rozwój i wzbogacenie rytu w ciągu półwiecza.

²¹ Ozdobny krzyż z relikwiami Krzyża Chrystusa znajdował się w Kaplicy *Sancta Sanctorum*. Używany był również w Liturgii Wielkiego Piątku.

²² R. J. H e s b e r t. *Corpus Antiphonarium Officii*. (Rerum ecclesiasticarum documenta, Series maior, Fontes 9). Roma 1968 s. 115. Tekst antyfony: „*Crucifixum in carne laudemus, et sepultum propter nos glorificemus; resurgentem de morte venite adoremus, alleluia, alleluia, alleluia*”.

²³ H e s b e r t. *Corpus Antiphonarium Officii*. s. 195. Tekst antyfony: „*Ego sum alpha et omega, primus et novissimus, initium et finis, qui ante mundi principium et in saeculum saeculi vivo in aeternum. Manus meae quae vos fecerunt clavis confixae sunt; propter vos flagellis caesus sum, spinis coronatus sum; aquam petii pendens, et acetum porrexerunt; in escam meam fel dederunt et in latus lancea; mortuus et sepultus sum, resurrexi, vobiscum sum. Videte, quia ego ipse sum, et non est Deus praeter me, alleluia*”.

„Ryt <i>Resurrexit</i> ” w <i>Liber Politicus</i> Benedykta Kanonika bazyliki św. Piotra w Rzymie [1143-1144 r.]	„Ryt <i>Resurrexit</i> ” w <i>Liber Censuum</i> Cencio Camerario [ok. 1200 r.]
<ol style="list-style-type: none"> 1. Celebracja rytu ma miejsce w Poranek Zmartwychwstania Chrystusa. 2. Papież wchodzi do Kaplicy <i>Sancta Sanctorum</i>, w której znajduje się Ikona zwana <i>Acheropitą</i>, a następnie: <ol style="list-style-type: none"> a) otwiera Ikonę, b) całuje stopy Chrystusa, c) intonuje trzykrotnie: „<i>Surrexit Dominus sepulcro, qui pro nobis pependit in ligno, alleluia</i>”, zgromadzeni odpowiadają, powtarzając słowa papieża. 3. Znak pokoju: <i>Pontifex</i> przekazuje znak pokoju wszystkim zgromadzonym w Kaplicy Sommo członkom kurii rzymskiej według właściwej precedencji i porządku. 4. Papież wraz z najbliższym otoczeniem udaje się procesjonalnie do bazyliki Matki Bożej Większej (<i>statio</i>), gdzie celebrowane jest uroczyste Eucharystie. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ryt celebrowany w Poranek Wielkanocny. 2. Po modlitwie <i>Officium</i> („Prima”) papież, ubrany w białą kapę, udaje się do <i>Sancta Sanctorum</i> wraz z przedstawicielami kurii rzymskiej: <ol style="list-style-type: none"> a) otwiera Ikonę, b) całuje stopy Jezusa, c) intonuje trzykrotnie: „<i>Surrexit Dominus sepulcro</i>”, wszyscy zgromadzeni odpowiadają: „<i>Qui pro nobis pependit in ligno. Alleluia</i>”. 3. Papież adoruje krzyż, następnie wraca na tron i przekazuje znak pokoju archidiakonowi, który po tym geście podchodzi do <i>Acheropity</i> i, podobnie jak to uczynił <i>Pontifex</i>, całuje stopy Chrystusa. Następuje dialog Następcy św. Piotra z archidiakonem: „<i>Surrexit Dominus vere</i>”, archidiakon odpowiada: „<i>Et apparuit Simoni</i>”. Pozostali diakoni czynią podobnie. Chór pod przewodnictwem mistrza wykonuje śpiew antyfon <i>Crucifixum in carne</i> oraz <i>Ego sum alpha et omega</i>. 4. Papież opuszcza prywatną Kaplicę i wraz z corte udaje się procesyjnie do bazyliki Matki Bożej Większej.

Źródła opisujące średniowieczny „ryt *Resurrexit*” zawierają rubrykę wskazującą, że w czasie procesji drogą *via Merulana*, prowadzącą do bazyliki Matki Bożej, do papieża zbliżał się *notarius*²⁴, podając radosną wieść związaną z chrztem udzielonym w Wigilię Paschalną w bazylice Matki

²⁴ *Notarius* – duchowny, którego zadaniem było redagowanie aktów męczenników. Ponadto zajmował się zbieraniem i archiwizowaniem dokumentów w pałacu laterańskim.

Bożej Większej: „*Notarius dicit: «In ecclesia sanctæ Mariæ in hac nocte baptizati sunt tot masculi et tot feminæ». Pontifex respondet: «Deo gratias»*”²⁵. Następca św. Piotra wyrażał w ten sposób radość z nowo-ochrzczonych członków Kościoła.

Wraz z przeniesieniem siedziby papieskiej do Awinionu (1309-1377) „ryt *Resurrexit*” zanika. Kiedy papież powrócił do Rzymu, osiedli w pałacu watykańskim, a liturgia *statio* ma miejsce w bazylice Świętego Piotra²⁶.

Wydawało się, że „ryt *Resurrexit*” został zapomniany, jednak Wielki Jubileusz Roku 2000 pozwolił na nowo ukazać jego wagę i ponownie wprowadzić go do liturgii w Niedzielę Wielkanocną.

3. CELEBRACJA „RYTU *RESURREXIT*” DZIŚ

Biuro Papieskich Celebracji Liturgicznych, przygotowując ceremonie Roku Jubileuszowego 2000, zamieściło w nowej księdze liturgicznej, zatytułowanej *MAGNUM IUBILÆUM. Trinitati Canticum. Peculiari celebrationi presedute da Giovanni Paolo II nell'Anno Santo 2000*²⁷ na stronach 289-290 „ryt *Resurrexit*”, poprzedzony *Wstępem*: «Nota storica-liturgica: *Pietro testimone della Risurrezione*»²⁸. Od 2000 r. do dziś tekst rytu możemy również znaleźć w specjalnie przygotowywanych przez Biuro Celebracji książeczkach służącym uczestnikom liturgii papieskich. Po niemalże siedmiu wiekach zapomnienia ten krótki, ale jakże bogaty w symbolikę „ryt *Resurrexit*” na nowo ujrział światło dzienne w poranek Zmartwychwstania. Szanując dziedzictwo tradycji, treść „rytu” zachowano bez większych modyfikacji, zmianie uległo natomiast miejscem celebracji – nie jest to już prywatna kaplica papieża, lecz Plac Św. Piotra, a ograniczona liczba zgromadzenia, złożona z *corte papale*, zamieniła się w rzeszę wiernych, wpatrujących się w gesty i uczestniczących przez antyfonalny śpiew części „rytu”. Obecnie „ryt *Resurrexit*”, zwany również „*Pietro, testimone della Risurrezione*” (*Piotr, świadkiem Zmartwychwstania*) przebiega w następującym porządku:

²⁵ Fabre, Duchesne. *Le Liber Censuum de l'Église romaine*. T. 1 s. 297; T. 2 s. 152.

²⁶ M. Cernpanari. *Sancta Sanctorum Lateranense. Il Santuario della Scala Santa delle origini ai nostri giorni*. Roma 2003 s. 318.

²⁷ Ed. Ufficio delle celebrazioni liturgiche del Sommo Pontefice. Prefazione di P. Marini. Città del Vaticano 2007.

²⁸ *MAGNUM IUBILÆUM. Trinitati Canticum* s. 287.

Po ucałowaniu ołtarza Ojciec Święty wraz z diakonami podchodzi do ustawionej obok Ikony *Acheropita*²⁹. Następnie:

Diakoni otwierają drzwiczki i ukazują Ojcu Świętemu i zgromadzonym Ikonę Najświętszego Zbawiciela. Diakon, zwrócony w stronę zgromadzonego ludu śpiewa: Alleluia, alleluia, alleluia. Schola wraz z ludem powtarzają: Alleluia, alleluia, alleluia. Diakon śpiewa: Surrexit Dominus de sepulcro, qui pro nobis pependit in ligno. Schola wraz z ludem powtarza: Alleluia, alleluia, alleluia. Diakon zwrócony w stronę Ojca Świętego śpiewa: Surrexit Dominus vere et apparuit Simoni. Schola wraz z ludem powtarza: Alleluia, alleluia, alleluia. Ojciec Święty oddaje cześć Ikonie (przez okadzenie).

4. ZNACZENIE CELEBRACYJNE, TEOLOGICZNE I PASTORALNE „RYTU *RESURREXIT*” DZIŚ

„Ikona żyje dynamiką symbolu, dynamiką, która w pewien sposób wyraża nieustanny dialog z celebracją liturgiczną”³⁰. Owa dynamika symbolu oznacza więc, że ryt celebrowany dziś przed *Acheropitą* przeżywa niejako powtórne narodziny. „*Per verba, ritus et preces*”³¹, jak głosi posoborowa Konstytucja *Sacrosanctum Concilium*, dokonuje się manifestacja wiary Ludu Bożego w Zmartwychwstałego Chrystusa. Ta manifestacja ma głębokie znaczenie w Poranek Wielkanocny, gdy Papież, jako Następca Św. Piotra, upamiętnia ewangeliczną scenę pustego grobu zastanego przez Apostoła (por. J 20, 1-10). A zatem średniowieczny „ryt *Resurrexit*”, celebrowany w prywatnej kaplicy papieża *Sancta Sanctorum*, został na nowo wprowadzony do liturgii, by podkreślić wyjątkowość misterium Chrystusa, a także wagę Następcy Św. Piotra. *Acheropita* i związany z nią ryt ukazują charakter szczególnej obecności Mesjasza. Znaczenie rytu ma dziś potrójny wymiar: celebracyjny, teologiczny i pastoralny. Biorąc pod uwagę celebrację rytu, mamy do czynienia z wypowiedzianymi słowami, zaczerpniętymi z Ewangelii według św. Łukasza (Łk 24, 35) oraz z Pierwszego Listu św.

²⁹ Od Roku Jubileuszowego 2000 do 2006 „ryt *Resurrexit*” celebrowano przed oryginalną *Acheropitą*, przewożoną specjalnie na tę okazję z *Sancta Sanctorum* na Plac Św. Piotra, natomiast od 2007 r. używa się nowej Ikony, kopii wzorowanej na *Acheropicie*, namalowanej przez gruzińskiego artystę-ikonografa prawosławnego Amirana Goglidze i skonstruowanej na wzór tryptyku, podobnie jak w przypadku starożytnej Ikony. Na co dzień „*neo-Acheropita*” znajduje się w kaplicy sióstr klauzurowych w Ogrodach Watykańskich.

³⁰ A. P i o v a n o. *Celebrazione con le immagini*. W: *Liturgia e immagine*. Ed. R. Tagliaferri. Patavi 2008 s. 252.

³¹ Concilium Vaticanum II. *Constitutio de Sacra Liturgia Sacrosanctum Concilium* [04.12.1963]. AAS 56:1964 s. 48.

Pawła Apostoła do Koryntian (1 Kor 15, 4-5): „Pan rzeczywiście zmartwychwstał i ukazał się Szymonowi”. Wykonywane gesty, jak otwarcie drzwiczek Ikony i ukazanie wizerunku Chrystusa-Pantokratora, podkreśla zwycięstwo Jezusa nad śmiercią i Jego wieczne panowanie nad światem. Uroczysty śpiew *Alleluja*, wykonywany przez scholę oraz zgromadzenie wiernych, potęguje radosny charakter przeżywanej liturgii. Oddanie czci poprzez okadzenie natomiast wyraża modlitwę uwielbienia Chrystusa Zmartwychwstałego jako zwycięzcy nad śmiercią.

„Ryt *Resurrexit*” ma zatem wielkie znaczenie celebracyjne, gdyż poprzez słowa, gesty i śpiew, pozwala wszystkim uczestniczącym w liturgii przeżyć na nowo misterium Zmartwychwstania Chrystusa. Stanowi ponadto bogaty element wprowadzającym w rozpoczętą liturgię Eucharystii.

Obecność Ikony w Uroczystość Zmartwychwstania wskazuje na istotę misterium paschalnego Chrystusa. Mówiąc o wymiarze teologicznym celebracji, chcemy podkreślić, że zarówno w średniowieczu, jak i dziś ryt związany jest z osobą papieża. *Pontifex*, upamiętniając ewangeliczną scenę pustego grobu, zastanego przez Apostołów Piotra i Jana, staje się pierwszym świadkiem cudu Zmartwychwstania. Ryt zatem wspomina i niejako pozwala przeżyć na nowo spotkanie Jezusa z Piotrem, a dziś Zmartwychwstałego z Następcą Księcia Apostołów, podkreślając ważność urzędu, jaki pełni on dziś w Kościele, szczególnie jego zadanie „utwierdzania braci w wierze” (Łk 22, 32). Obecność zgromadzonych wiernych z różnych stron świata i ich aktywny udział również uwydatnia wymiar teologiczny rytu, ukazując jego powszechność i jedność.

Zadaniem i jednocześnie podstawowym owocem Eucharystii jest g ł o s i ć (*καταγγέλλειν*)³², innymi słowy oznajmiać Ewangelię, „głosić śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa”³³. Iść i głosić – ściśle wiążą się z pastoralnym charakterem „rytu *Resurrexit*”, celebrowanego na początku Mszy św. w Dzień Zmartwychwstania, głosić, że „Chrystus prawdziwie zmartwychwstał o ukazał się Szymonowi” (Łk 24, 34). Znak, jakim jest Ikona *Acheropita*, pozwala na głębsze przeżycie tajemnicy Zmartwychwstania. Dla każdego świadka tego cudu „ryt *Resurrexit*” oraz Eucharystia celebrowana w Wielkanoc stają się motywem kontemplacji Oblicza Zbawiciela, jak

³² E. M a z z a. *La celebrazione eucaristica. Genesi del rito e sviluppo dell'interpretazione*. Bologna 2005 s. 286.

³³ *MISSALE ROMANUM, ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Instauratum, Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum Joannis Pauli II Cura Recognitum. Editio typica tertia emendata*. Città del Vaticano 2008 s. 576.

i głoszenia Dobrej Nowiny. Kontemplacja Ikony w dzisiejszym świecie „obrazu” ma szczególne znaczenie. „Widzieć” – „uczestniczyć” – „kontemplować z wiarą” – „głosić” – w tych słowach zawiera się głęboki sens i znaczenie „rytu *Resurrexit*” dziś.

Średniowieczna celebrazione rytu, odkryta na nowo w Roku Wielkiego Jubileuszu Chrześcijaństwa 2000, pozostaje dziś i w przyszłości wyzwaniem i jednocześnie zadaniem nie tylko dla Następcy Św. Piotra, jako „pierwszego świadka” Zmartwychwstania Chrystusa, ale dla wszystkich wierzących głosicieli Ewangelii, a szczególnie tajemnicy zawartej w słowach: „*Surrexit Dominus vere et apparuit Simoni. Alleluia, alleluia, alleluia*”.

BIBLIOGRAFIA

- A m o d e i T.: Il Sancta Sanctorum. „La Sapienza della Croce” 1996 nr 11/1 s. 71-77.
 Archivio delle Celebrazioni Liturgiche del Sommo Pontefice. Icona «Acheropita». Scatola nr 1308. Cartella nr 3. Protocollo nr 354/2000.
- C e m p a n a r i M., A m o d e i T.: Scala Santa e Sancta Sanctorum. Storia, Arte, Culto del Santuario. Roma 1999.
- D o b s c h ü t z E.: Die römische Christusachropiite. W: Christusbilder. Untersuchungen zur christlichen Legende. Leipzig 1899.
- F o l s o m C.: I libri liturgici romani. W: Scienza Liturgica. Manuale di Liturgia I. Ed. A.J. Chupungco. Casale Monferrato 1999 s. 263-330.
- G h a r i b G.: Le icone di Cristo. Storia e culto. Roma 1993.
- G r a b a r A.: Les Voies de la création en iconographie chrétienne. Antiquité et Moyen Âge. Paris 1994.
- G r i s a r H.: Die römische Kapelle Sancta Sanctorum und ihr Schatz. Freiburg 1908.
- J o u n e l P.: Le culte des saints dans les basiliques du Lateran et du Vatican au douzième siècle. Roma 1977.
- L a f o n t a i n e - D o s o g n e J.: Acheropita. W: Enciclopedia dell'Arte Medievale. Roma 1992 s. 88-92.
- M a r i n i P.: Pietro testimone della Risurrezione. „L'Osservatore Romano” 22 Aprile 2000 s. 15.
- M o r e l l o G.: Il tesoro del Sancta Sanctorum. W: Il Palazzo Apostolico Lateranense. Ed. C. Pietrangeli. Firenze 1991 s. 91-105.
- P a r l a t o E.: Le icone in processione. W: Arte e iconografia a Roma. Ed. M. Andaloro, S. Romano. Roma 2002 s. 69-92.
- P f e i f f e r H. W.: L'immagine di Cristo nell'arte. Roma 1986.
- R a t z i n g e r J.: Il volto di Cristo. Città del Vaticano 2005.
- S i n k a T.: Zarys liturgiki. Kraków 2006.
- T a f t R.: Oltre l'Oriente e l'Occidente. Per una tradizione liturgica viva. Roma 1999.
- Ufficio delle Celebrazioni Liturgiche del Sommo Pontefice: La nuova icona Acheropita di Cristo Salvatore per la liturgia papale nella Domenica di Pasqua. Città del Vaticano 2007.
- V a l o r J.J.S.: Il rito del Resurrexit nella domenica di Pasqua. „L'Osservatore Romano” 12 Aprile 2009 s. 8.

- Van Dijk Walker J.: *The Ordinal of the Papal Court*. Fribourg 1975.
Vauchez A.: *La spiritualità dell'occidente medioevale secoli VIII-XII*. Milano 1978.
Wessel K.: *Acheropietos. W: Reallexikon zur byzantinischen Kunst*. Stuttgart 1966 s. 22-27.

THE PAPAL “RITE OF THE RESURREXIT”
CELEBRATED IN THE EASTER MORNING

Streszczenie

In the spirit of the Second Vatican Council reform, from the treasury of the liturgical tradition the medieval papal rite of the *Resurrexit* has been restored; it had been once celebrated in the *Sancta Sanctorum* private chapel at the Lateran in front of the *Acheropita* icon. The rite, with its rich symbols, was introduced again into the papal liturgy in the Jubilee Year 2000 and has been celebrated up till now in the morning of Easter Sunday in St Peter's Square. In front of the gathered people, the Pope, following the example of St Peter (St John 20, 1-10), by celebrating the rite, in a way becomes again “the first witness” of Christ's resurrection, and *Surrexit Dominus vere et apparuit Simoni. Alleluia, alleluia, alleluia* solemnly sung by a deacon as well as reverence shown by incensing the Icon introduces one into the mystery of happily experiencing the Eucharist both in the Middle Ages and today.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: ryt, liturgia papieska, Acheropita, Niedziela Wielkanocna, Sancta Sanctorum, Kuria rzymska.

Key words: rite, the papal liturgy, Acheropita, Easter Sunday, Sancta Sanctorum, the Roman Curia.